

TROJNA DISKRIMINACIJA, NEVIDNOST IN IZKLJUČENOST STARIH ISTOSPOLNO USMERJENIH LJUDI V SLOVENIJI

V zahodni družbi, tudi v Sloveniji, velja prepričanje, da so istospolno usmerjeni ljudje postavni, urejeni, čedni mlajši moški, stari do petindvajset let. Vendar ta absurdna podoba nima ničesar skupnega z resničnostjo; tudi tisti, ki pišejo z levo roko, po petindvajsetem rojstnem dnevu ne postanejo desničarji in še naprej pišejo z levico. Podoba je rezultat postmoderne zahodne, potrošniško usmerjene družbe in ni ekskluzivna domena gejevske kulture, ampak je splošno opazna v postmoderni družbi zahodnega sveta zadnjih nekaj desetletji.

Vzroki so povezani z realnostjo zahodne, potrošniško usmerjene družbe, ki za zadovoljevanje svojih potreb in dosego ciljev ne izbira sredstev – v mislih imam pogosto agresivno propagiranje različnih izdelkov in preprosto logiko marketinških podjetji, katerih ključno vprašanje je, kako kupca prepričati, da potrebuje izdelek, ki ga v resnici ne potrebuje. Pokazalo se je, da je to očitno najlažje doseči s podobami erotiziranih, skladnih, mladih teles.

Sodobne zahodne družbe ustvarjajo podobo starih ljudi in njihovega čustvovanja v skladu s svojimi cilji in ideološkimi pogledi. Za dvig storilnosti potrebujejo mlado, aktivno populacijo. Stari ljudje so jim v breme. Vzbuja strah in pripisujemo jim željo po »odžiranju«, saj kot neaktivni člani družbe (upokojenci) »uživajo

sadove« aktivne populacije. Zato jih je treba pahniti v socialno izolacijo, nekam stran.

Zanimivo je, kako močno je ta kult ponotranjila in za svojega vzela istospolno usmerjena populacija, za katero bi sicer na prvo žogo morda mislili, da je bolj ozaveščena, kadar gre za vprašanja diskriminacije, stigmatizacije, izključevanja, enakih možnosti ipd.

Diskriminacija glede starosti v skupini istospolno usmerjenih se začne zgodaj in je močno izražena. Po eni strani jo spodbujajo mediji in marketinška industrija, po drugi strani pa npr. lastniki klubov, o tem poročajo tudi tuji avtorji (npr. C. Silverstein in F. Picano, v knjigi *Radosti gejevskega seksa*, K. Allen v prispevku »Gay and Lesbian Elders«, ki je izšel v *The Cambridge handbook of age and ageing* leta 2004), namenjenih istospolno usmerjeni populaciji, ki jim je s svojo ponudbo in programsko politiko uspelo pregnati starejše generacije. Posledica tega je, da istospolno usmerjeni po štiridesetem letu starosti, predvsem v našem prostoru, na videz nehalo obstajati oz. se še bolj umaknejo v anonimnost in nevidnost. Tako se sklone krog, ki utrjuje prej omenjeno absurdno podobo istospolno usmerjenih ljudi v družbi.

Še ne tako dolgo nazaj je bil za GLBT gibanje značilen in pomemben del kulture medgeneracijski dialog, v okviru katerega so npr. mladi geji pri starejših iskali nasvete in pomoč (npr. glede iskanja služb). Vzpostavljali so se nekakšni mentorski odnosi, za katere je danes značilno, da so bolj izjema kot pravilo in pogosto zamolčani, zaradi bojazni, da ne bi izpadli sramotni.

Čeprav številni tuji avtorji poudarjajo, da so istospolno usmerjeni stari slabo raziskana skupina, veliko slabše kot revni stari ljudje ali npr. stare ženske, postrežejo po drugi strani s številnimi zanimivimi in pozitivnimi rezultati raziskav, ki se ukvarjajo s to populacijo. Stare lezbijke in geji imajo veliko močnejše socialne podporne mreže kot njihovi heteroseksualni vrstniki (Allen 2004: 486). Povprečna mreža starega istospolno usmerjenega posameznika obsega od šest do dvanajst ljudi, to je še enkrat več kot pri heteroseksualnih starostnikih (Silverstein, Picano 2008: 252).

Na mentalno in fizično blaginjo gejev in lezbijk vpliva kraj, kjer živijo, ko dosežejo starost za upokožitev. Stari geji in lezbijke, ki živijo na dobro organiziranih gejevskih območjih, ki so značilna za večja mesta in metropole, navadno živijo najdlje, so najbolj psihično in telesno zdravi ter najbolj zadovoljni s svojim življenjem. Predvidevamo lahko, da možnost za odkrito istospolno življenje pripomore k dolgoživosti. (*Op. cit.*: 251.)

Drugo dejstvo, na katero opozarjajo tuji avtorji, ki se ukvarjajo z vprašanjem starih istospolno usmerjenih ljudi, je, da je ta segment populacije starih ljudi kljub številnim pozitivnim izsledkom raziskav diskriminiran dvakrat: prvič zato, ker so stari, in drugič, ker so istospolno usmerjeni (Allen 2004: 486). Pri tem zlahka razumemo, da gre v primeru druge dimenzije diskriminacije (spolna usmerjenost) za to, da večina gerontoloških študij in teorij temelji na heteronormativnih predpostavkah in standardih.

Omenjenima dimenzijama diskriminacije starih istospolno usmerjenih ljudi, ki so ju identificirali raziskovalci, pa sam dodajam še tretjo dimenzijo diskriminacije, značilno za naš prostor; stare istospolno usmerjene ljudi v Sloveniji diskriminirajo tudi GLBT organizacije in društva. Nobena od slovenskih GLBT organizacij se (še) ne ukvarja z vprašanjem starih istospolno usmerjenih ljudi. Ne na praktični ne na teoretski ravni. Nikjer ni zaslediti, da bi obstajali programi ali ponudba, namenjena temu segmentu istospolno usmerjene populacije. Tako ostajajo stari istospolno usmerjeni ljudje v Sloveniji še naprej spregledana, nevidna in anonimna populacija, prepuščena sama sebi, s tem pa gotovo tudi izpostavljena različnim tveganjem. Trdim torej, da so stari istospolno usmerjeni ljudje v Sloveniji diskriminirani trikrat: ker so stari, ker so istospolno usmerjeni in ker jih diskriminirajo GLBT organizacije.

Stare istospolno usmerjene ljudi pri nas so kot pripadnike preteklih generacij zaznamovale ideje, informacije, ideologije časa in prostora. Še danes odnos družbe do istospolno usmerjenih ljudi ni najboljši, a veliko slabše je bilo gotovo pred tridesetimi ali štiridesetimi leti. Iz

prakse ugotavljam, da stare istospolno usmerjene ljudi v Sloveniji označuje visoka stopnja ponotranjene homofobije (tj. negativni odnos istospolno usmerjenih ljudi do lastne spolne usmerjenosti, ki se kaže v različnih, pogosto tudi odklonilnih oblikah vedenja posameznika, tako do okolice kakor do sebe).

Ponotranjena homofobija in pomanjkanje samospoštovanja sta med najzanesljivejšimi znaki za težavno in nezdravo življenje. Alkoholizem, depresija in samomorilna nagnjenja so najskrajnejši pojavi ponotranjene homofobije med starejšimi geji (Silverstein, Picano 2008: 251). Homofobija je izraz, ki se uporablja za sovražni, odklonilni odnos do istospolne usmerjenosti. Homofobija se ne odraža zgolj v sovražnem govoru, fizičnih napadih ali diskriminaciji in stigmatizaciji proti istospolno usmerjenim. V teh primerih lahko govorimo o zunanji homofobiji. Ponotranjena homofobija pa je slab, negativen odnos posameznika do lastne spolne usmerjenosti. Tak odnos posameznika do lastne spolne usmerjenosti se konstruira na podlagi informacij, ki jih posameznik v svojem matičnem okolju (največkrat družina) prejme o istospolni usmerjenosti. Te informacije navadno niso pozitivne oz. ugodne. Temeljijo na izkrivljenih konstrukcijskih, številnih predsotkih in nepoznavanju problematike. Jasno je, da istospolno usmerjeni posameznik take informacije ponotranji in na ta način vzpostavi negativni odnos do lastne istospolne usmerjenosti. Ob tem trpi tudi posameznikovo samospoštovanje, saj je spoznal, da pripada skupini ljudi, o kateri večina ne razmišlja ravno pozitivno. Avtorja v kontekstu razmišljata o treh posledicah ponotranjene homofobije, ki pa niso edine. Fizični napadi na istospolno usmerjene ljudi ali nestrpni odnos do istospolne usmerjenosti so pogosto tudi posledica posameznikove ponotranjene homofobije oz. negativnega odnosa do svoje istospolne usmerjenosti. S takimi dejanji posameznik želi pred drugimi prikriti svojo istospolno usmerjenost.

Večina mojih spoznanj o istospolno usmerjenih starih ljudeh pri nas temelji na mojih izkušnjah in praktičnem, svetovalnem delu v Mavrični svetovalnici. Nanjo se je obrnilo nekaj

pripadnikov te populacije. Čeprav večina uporabnikov poroča o visoki stopnji osamljenosti, pa velja poudariti, da nikakor ne gre za monolitno skupino ljudi. Večina uporabnikov je sicer poročala, da živijo sami, v samskih gospodinjstvih, vendar ne nujno v urbanih okoljih. Tisti, ki živijo v manj urbaniziranih okoljih, imajo težji dostop do informacij in vedno težje navezujejo stike oz. težje obiskujejo razne dogodke, kakor sami poročajo. Po drugi strani pa so uporabniki iz bolj urbaniziranih okolij, ki poročajo o drugi vrsti osamljenosti, ki se navezuje na matično družino. Značilno je, da se istospolno usmerjeni ljudje, ki se odločijo, da bodo živeli v skladu s svojimi željami in potrebami in ne v skladu z vsiljenimi vzorci okolja, selijo proti bolj urbanim središčem ali vanje (Hekma 2006: 339). S tem se vezi s svojim domačim, npr. podeželskim okoljem, kjer so družina, bratje, sestre, prijatelji iz mladosti, sosedje, tudi fizično razrahljajo in čez čas pretrgajo. V urbanem okolju je stike, ko gre za istospolno usmerjene ljudi, sicer lažje navezati, pogosto pa jih je težje vzdrževati in ohranjati, še posebej v starosti, sploh če upoštevamo prej omenjena dejstva, kot so nevidnost populacije, odnos mlajših generacij do starih istospolno usmerjenih ljudi ali pri nas pomankljiva infrastruktura organiziranega življenja istospolno usmerjenih ljudi.

Da skupina starih istospolno usmerjenih ljudi nikakor ni monolitna, dokazuje tudi to, da verjetno za veliko pripadnikov te populacije velja, da so bili ali so še poročeni z osebo nasprotnega spola in so si ustvarili družine.

Za številne geje se romance lahko začnejo pri šestdesetih. Ali ob upokojitvi. Veliko današnjih starejših gejev je bilo prikritih ali poročenih večino svojega življenja. Nekateri so čakali, da so se otroci poročili, preden so se razvezali ali ločili, drugi so se razkrili šele po ženini smrti. Zanje je gejevsko življenje novo in vznemirljivo (Silverstein, Picano 2008: 253).

Vendar v Sloveniji močno zakoreninjene predstave o tem, kaj pomeni biti vdova, vdovec, ločenec, ločenka, upokojenec ipd., kaj je še sprejemljivo in kar ne, posamezniku preprečujejo, da bi na neki točki, ko se družina zaradi tega ali onega razloga prestrukturira, zase

prepoznal priložnost in začel živeti v skladu s tistim, kar je do tedaj hlinil, živel naskrivaj ali živel zgolj na ravni želja in fantazij.

V primeru teh posameznikov je mogoče še špekulirati, sploh če vpeljemo idejo Paula Verhaegheja (2002: 31), ki pravi, da hočemo to, česar si ne želimo, in da si želimo to, česar nočemo. V tem prepoznavam realnost posameznikov, ki bi v nekem trenutku lahko zaživel življenje v skladu s svojimi (skritimi) željami in potrebami, pa se jih bodisi ustrašijo bodisi se jih bojijo. V tem je tudi poanta Verhaegheja, namreč, da smo ob zadovoljtvu želje bolj zmedeni kot zadovoljeni, seveda ob predpostavki, da se nam ponudi možnost zadovoljiti jo.

Verhaeghe še pravi (*op. cit.*: 156):

Želja noče biti zadovoljena, če zadovoljitev vključuje konec. Če domnevamo, da ima želja cilj, mora ta ostati nedotaknjen, da omogoči nadaljevanje. Cilj želje je naprej želeti. Užitek, ki izhaja iz neutolažljivosti želje, ima drugačno naravo kot užitek izpolnitve želje. Zdi se, da gre za dva popolnoma različna užitka. Pri želji je pogosto tako, da se njena zadovoljitev zdi kot razočaranje, kar kaže, da prvo obliko užitka doživljamo kot pomembnejšo.

V slovenskem, zelo tradicionalnem okolju se zmedenost posameznika kaže v obliki strahu pred izgubo in pred novim, neznanim. Manever je razumljiv in znan: zavračanje ideje (tako na intimni kot na družbeni ravni – spet lahko govorimo o ponotranjeni homofobiji) in prizadevanje, da intimna želja po združitvi z osebo istega spola nikoli ne pride na dan. Takšno nasilje nad samim sabo pa ima pogosto hude posledice za posameznikovo zdravje.

Problem našega okolja je tudi v tem, da nimamo tradicije istospolnih parov. Obstajajo sicer svetle izjeme, a so anonimne, če pa gre za nekatere vidnejše, javne osebnosti preteklih obdobij, pa je ta del njihovega življenja zavit v celofan poetike in diskretnih namigovanj, če ni zanikan ali namenoma spregledan (npr. Ljuba Pretnar, Ivan Mrak, Alma Karlin).

Pozitivni izsledki tujih raziskav mi dajo misliti, da v našem okolju preprosta formula, ki bi jo lahko povzeli takole: istospolna usmerjenost

+ starost = osamljenost, kljub temu ne drži! Menim, da je slovensko okolje sicer do neke mere specifično, vendar ne tako zelo, da bi preneslo to preprosto formulo.

Vpliv na stopnjo osamljenosti ima tudi socialno-ekonomski položaj posameznika. Tisti z nižjimi dohodki so praviloma bolj izpostavljeni zdravstvenim tveganjem, imajo slabši dostop do zdravstvenih storitev, so pogosteje žrtve kriminalnih napadov, ker živijo v revnejših soseskah z višjo stopnjo kriminala, in imajo manj ustrezno prehrano. Za to je verjetno, da materialno slabše preskrbljeni bolj potrebujejo storitve socialnih mrež in so bolj prizadeti, če ostanejo brez njih, kot pa to velja za premožnejše. Tisti posamezniki, katerih socialno-ekonomski status je višji, so lahko magnet za nekatere mlajše geje, predvsem tiste, ki se v urbano okolje šele uvajajo (nekakšen ostanek značilnosti preteklih obdobji) in še niso ponotranjili medgeneracijskega prepada, na drugi strani pa posamezniki, katerih socialno-ekonomski status je višji, v domačem okolju pa zaradi družbenega položaja skrivajo svoja istospolna nagnjenja, potujejo v razne eksotične kraje, kjer za nekaj tednov uživajo v plačani družbi domačinov.

Po eni strani organizirano GLBT gibanje v Sloveniji, po drugi strani pa stroka, v tem primeru socialno delo, bosta morala, če bosta želela dobiti jasno sliko o starih istospolno usmerjenih ljudeh pri nas (da bi lažje razumela in bila v pomoč pri reševanju specifičnih problemov in težav pripadnikov te populacije), populacijo najprej raziskati, da bodo identificirane njene želje, potrebe, problemi, saj se bo nanje potem lažje odzvali.

Ob tem pa gre upoštevati tudi, da dobra raziskava ni namenjena sama sebi in da nam lahko odgovori na številna druga, nepričakovana vprašanja. Menim, da je raziskovanje manjšin pomembno tudi zato, da nam ponudi, pogojno rečeno, alternativne načine reševanja problemov večine. Če pa želimo reševati specifične probleme manjšin na načine, značilne za večino, in ignoriramo posameznikovo pripadnost neki manjšinski skupini, v tem prepoznavam elemente nasilja in vsiljevanja vzorcev, norm

itd. V našem primeru gre za heteronormativnost, ki je oznaka za predpostavko, da so vsi ljudje heteroseksualno usmerjeni, ali pa za homofobijo.

Če izhajamo iz izsledkov prej omenjenih raziskav, da je povprečna socialna mreža istospolno usmerjenega starega posameznika še enkrat večja kot pri njegovem kontrapunktu, bi veljalo to isto vprašanje preveriti tudi v Sloveniji. Če bi prišli do podobnih rezultatov kakor v tujini opravljene raziskave, bi se veljalo naprej posvetiti analizi vprašanja, zakaj ima stari istospolno usmerjeni posameznik tako bogato socialno mrežo, kako in zakaj do nje pride. Če bi nam z analizo ali raziskavo uspelo identificirati določen vzorec, kako se vzpostavlja ta bogata socialna mreža, bi vzorec lahko postal alternativna možnost krepitev socialnih mrež in zmanjševanja izključenosti in osamljenosti za pripadnike drugih manjšinskih skupin, tudi starih ljudi.

Kljub vsemu pa velja, kot rečeno, da so stari istospolno usmerjeni najslabše raziskana skupina starih ljudi. V našem okolju so popolnoma nevidna populacija, ki jo izključuje in zanemarja tudi organizirano GLBT gibanje v Sloveniji. Vendar naj to ne zveni kot kritika organiziranemu GLBT gibanju, ker je imelo do zdaj veliko preveč dela z pomembnimi vprašanji. Kljub temu pa je prišel čas, da se znotraj populacij, ki jih zastopa, ozre po številnih podskupinah. Tudi to gibanje bo moralo prepoznati, da istospolno usmerjena populacija ni monolitna oz. razdeljena le na lezbijke in geje. Lyndsey Moon (2009), ki se ukvarja s svetovalnim delom lezbijkam, gejem in biseksualno usmerjenim, v knjigi *Pink therapy* zapiše, da se mora strokovni delavec ob delu z lezbijkami, geji ali biseksualnimi posamezniki zavedati številnih različnosti znotraj teh treh skupin uporabnikov.

Kakor bo moralo organizirano GLBT gibanje prepoznati pomen vprašanja starih istospolno usmerjenih, bo stroka, v tem primeru socialno delo, morala prepoznati, da so vsebine z istospolno tematiko pomemben del njene stroke. To se sicer do določene mere že dogaja, a še zelo zadržano.

Šele ko bo stroka vzpostavila korekten odnos do istospolnih vsebin, se bo lahko lotila starih istospolno usmerjenih. In na področju istospolne usmerjenosti bo imelo socialno delo v prihodnje še veliko dela.

Tomaz Škorjanc

VIRI

- ALLEN, K. (2004), *Gay and Lesbian Elders: The Cambridge handbook of age and ageing*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HEKMA, G., (2006), *Gay Life and Culture*. London: Thames and Hudson.
- MOON, L (2009), »Working with single people«, v: Davies, D., Neal, C. (ur.), *Pink Therapy: A Guide for Counsellors and Therapists Working with Lesbian, Gay and Bisexual Clients*. Maidenhead: Open University Press (89–100).
- SILVERSTEIN, C., PICANO, F. (2008), *Radosti gejevskega seksa*. Ljubljana: Lambda.
- VERHAEGHE, P. (2002), *Ljubezen v času osamljenosti*. Ljubljana: Orbis.